

**Роман Гаврік,**

кандидат юридичних наук,  
Національна академія Державної прикордонної служби  
України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

## **ЮРИДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛЮЧНОСТІ СУДОВИХ РІШЕНЬ, УХВАЛЕНИХ У ОКРЕМОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

*У зазначеній науковій статті проведено наукове дослідження юридичних особливостей виключності судових рішень, ухвалених у справах окремого провадження, що набрали законної сили. Зокрема, визначено поняття виключності рішення суду у справі окремого провадження, її правові наслідки. Виділені критерії визнання вимоги у справі про встановлення юридичного факту у окремому або позовному провадженні тотожною, тобто такою, що не може бути повторно розглянута у цивільному процесі.*

***Ключові слова:** судове рішення, виключність, юридичні факти, окреме провадження, позовне провадження.*

**Постановка проблеми у загальному вигляді.** Відповідно до ч. 2 ст. 223 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України, після набрання рішенням суду законної сили сторони та треті особи із самостійними вимогами, а також їх правонаступники не можуть знову заявляти в суді ту саму позовну вимогу з тих самих підстав, а також оспорювати в іншому процесі встановлені судом та виражені у рішенні суду, що набрало законної сили, факти і правовідносини.

Така неможливість після набрання рішенням суду законної сили для осіб, що беруть участь у справі, а також їх правонаступників пред'являти в суді ті ж позовні вимоги, по тим же підставам, а також оспорювати в іншому процесі встановлені судом факти та правовідносини [1, с. 208] в теорії цивільного процесу отримала назву виключності судового рішення.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які опирається автор.** В українській науці цивільного процесуального права питання про виключність рішення суду у цивільній справі досліджувалося у працях, зокрема І. Безлюдько, Ю. Білоусова,

В. Комарова, В. Тертишнікова, Г. Тимченка, С. Фурси, С. Чорнооченко, О. Шиманович, М. Штефана.

Зважаючи на те, що виключність спільно із неспростовністю та незмінністю рішення суду, ухваленого у цивільній справі, є гарантією правової визначеності, а таким чином – і реалізації владного припису, що міститься у рішенні суду, спрямованого на захист права особи, що звернулася до суду або яка пред'явила зустрічний позов, а також те, що частина питань, що пов'язані із виключністю є дискусійними, дослідження даного питання залишається актуальним. Особливий інтерес викликає виключність рішень, ухвалених у окремому провадженні, зважаючи на те, що в юридичній науці це питання не досліджене.

**Метою статті** є визначення юридичних особливостей властивості виключності судових рішень, ухвалених у справах окремого провадження та критеріїв визнання вимог у справах окремого провадження тотожними, а отже такими, які не можуть бути повторно розглянуті та вирішені у цивільному процесі.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** ЦПК України доволі лаконічно регламентує порядок набрання законної сили рішеннями суду, ухваленими у порядку окремого провадження, лише згадуючи в окремих статтях (ст.ст. 241, 249, 255 ЦПК України) про те, що рішення суду набирає законної сили.

Ст. 223 ЦПК України, регламентуючи правові наслідки набрання рішенням суду законної сили, не містить вказівки на те, що вона застосовується лише до рішень, ухвалених у порядку позовного провадження. У зв'язку із цим, можна стверджувати, що до рішень суду, ухвалених у порядку окремого провадження, потрібно застосовувати норми про законну силу рішення суду та її правові наслідки, встановлені для рішень суду, ухвалених у порядку позовного провадження, оскільки в обох провадженнях розгляд справи по суті, як правило, закінчується ухваленням рішення суду. Однак, якщо окремими статтями ЦПК України визначено особливості у набранні рішенням суду

законної сили, зокрема в питаннях моменту набрання законної сили рішенням суду, наслідках такого набрання, то застосовуються положення, визначені в цих окремих статтях.

У зв'язку із цим в теорії цивільного процесуального права питання законної сили рішень суду, ухвалених у порядку окремого провадження, дослідники в більшості випадків або не розглядали, або розглядали за аналогією із законною силою рішень суду, ухвалених у позовному провадженні [2, с. 13; 3, с. 15; 4, с. 161; 5, с. 52–55; 6, с. 19].

Однак законна сила цих судових рішень має свої особливості, пов'язані із тим, що для справ окремого провадження не притаманна наявність сторін із протилежними інтересами і, власне, – спору між ними. Серед осіб, які беруть участь у справі окремого провадження, є лише заявник, який шляхом подання заяви окремого провадження хоче домогтися забезпечення певного процесуального інтересу, та інші заінтересовані особи, відповідний юрисдикційний орган, який на підставі ухваленого судового рішення, за умови дотримання певного процесуального порядку звернення до цього органу, забезпечить реалізацію цього інтересу.

У зв'язку із цим в юридичній літературі не завжди визнається, що ухвалюючи рішення щодо справ окремого провадження, суд здійснює правосуддя [7, с. 8]. Хоча певний юридичний факт може встановити не тільки суд, а й інший орган державної влади, що має право видавати будь-які юридично значимі акти (протокол про адміністративне правопорушення засвідчує факт правопорушення, документ МСЕК засвідчує факт втрати або зниження працездатності особи тощо), вважаємо, що це твердження є не досить правильне, з огляду на наступне. Вирішуючи справи окремого провадження, суддя не просто визнає певний юридичний факт, а дає відповідь на вимогу заявника – чи є вона обґрунтованою, чи ні, подібно до того як суддя задовольняє або не задовольняє позов. Надалі таку відповідь на вимогу заявника після набрання рішенням суду законної сили не можна буде оспорити в іншому процесі в суді, його не має права оскаржити й інший державний

орган, оскільки, здійснивши правосудну функцію, суд, на відміну від інших органів, встановив цей юридичний факт остаточно. Це означає, що надалі встановлений факт після набрання рішенням суду законної сили не буде предметом судової перевірки, крім виняткових способів перевірки судового рішення (перегляд судом касаційної інстанції, Верховним Судом України, перегляд за нововиявленими обставинами).

Відповідно виникає необхідність розглянути окремі властивості рішень суду у справах окремого провадження, що зумовлюють законну силу рішення суду, зокрема, визначитися із тим, які особливості має властивість виключності рішення суду, ухваленого у справі окремого провадження.

Виключність судових рішень, ухвалених у порядку окремого провадження, не можна розглядати як неможливість пред'явлення тотожного позову, оскільки окреме провадження не є позовним, і в такому провадженні є лише вимога до вчинення певних дій, яку не оспорує інший суб'єкт процесу (заінтересована особа), вона лише потребує встановлення. З огляду на це тотожність вимоги у справі окремого провадження як тотожність і підстави, і змісту, і предмету вимоги, розглядати не можна.

Також в окремому провадженні немає сторін із протилежними інтересами, і тому визначати тотожність вимоги за тотожністю сторін не можна [8, с. 70]. Щодо цього Ю. Борисова вважає, що для визначення тотожності вимог у справі окремого провадження необхідно встановити тотожність заявника та тотожність предмета вимоги [9, с. 20].

А. Юдін, крім цього, пропонує виділяти підставу вимоги як критерій визначення тотожності вимог у справах окремого провадження [10, с. 133].

Точку зору, висловлену Ю. Борисовою можна вважати аргументованою з таких підстав:

по-перше, вимога у справі окремого провадження пред'являється не до іншої особи. Заінтересовані особи лише залучаються до участі у справі, але за своїм процесуальним статусом не заперечують проти вимоги заявника (інакше тоді треба було вести мову про спір про право), а залежно від причин звернення

в суд, про які зазначає заявник, до цього можуть бути залучені різні заінтересовані особи; відповідно, участь останніх не має настільки визначального значення для розгляду вимоги, як участь самого заявника;

по-друге, такі елементи позову як предмет, підстава та зміст не можна повною мірою застосувати до вимог у справі окремого провадження, оскільки не в усіх видах справ окремого провадження вони є.

Наприклад, якщо щодо заявника було ухвалено рішення про встановлення факту, що має юридичне значення (ст. 256 ЦПК України), то для визнання вимоги тотожною необхідна:

тотожність факту, який особа просить встановити та осіб, яких цей факт власне стосується (наприклад, при встановленні родинних відносин). Вважаємо, що для визначення тотожності вимоги за цією категорією справ не має значення відмінність у підставах, якими обґрунтовується наявність встановленого юридичного факту: відповідно, в такому випадку маємо визначення тотожності вимоги у зв'язку із тотожністю її предмета та змісту;

тотожність заявника. Якщо заяву про визнання факту, що має юридичне значення, подає інша особа, яка участі у справі як заявник або як заінтересована особа не брала, то вимога не буде тотожною.

Тотожність підстави у цьому випадку значення не матиме, оскільки передбачені в п. 2 ч. 1 ст. 258 ЦПК України причини неможливості одержання або відновлення документів, що посвідчують юридичний факт і повинні бути вказані у заяві, мають значення лише при першому зверненні до суду із заявою про встановлення фактів, що мають юридичне значення. У випадку ухвалення та набрання рішенням суду законної сили у цій справі надалі нове звернення до суду із заявою про встановлення такого факту навіть із інших причин непотрібне та недоцільне, оскільки цей факт уже встановлено рішенням суду і рішення суду саме по собі є тим документом, що підтверджує факт, що має юридичне значення.

Відповідно до ст. 234 ЦПК України, рішення у справі про визнання факту, що має юридичне значення, необхідне заявнику для здійснення ним

особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав. У зв'язку із цим ухвалення рішення про встановлення одного і того ж юридичного факту щодо різних заявників не впливатиме на права та обов'язки одного заявника щодо іншого. В іншому випадку останній має право звернутися до суду із заявою у порядку позовного провадження.

Якщо розглянути інші вимоги у справах окремого провадження, то можна помітити, що так само тотожність таких вимог можна встановити за тотожністю осіб, які беруть участь у справі (заявник або заінтересована особа) та власне обставин, у зв'язку з якими подається заява до суду. Останні повинні справді бути тотожними, оскільки, наприклад, наявність рішення суду про обмеження у цивільній дієздатності особи (ст. 241 ЦПК України) не виключає подання заяви про визнання такої особи недієздатною або поновлення цивільної дієздатності особи (ст. 241 ЦПК України), оскільки в такому разі маємо різні вимоги.

Так само визнання особи безвісно відсутньою не виключає ухвалення рішення суду про оголошення її померлою (ст. 249 ЦПК України).

Набрання такими рішеннями законної сили означатиме неможливість для осіб, які брали участь у справі, подати заяву із тотожною вимогою доти, поки рішення, яке набрало законної сили, не скасовано. У зв'язку із цим у випадку появи фізичної особи, визнаної безвісно відсутньою або оголошеною померлою, а також у випадку її видужання або значного поліпшення психічного стану особи, визнаної недієздатною або зникнення підстав для обмеження дієздатності особи, дієздатність якої обмежена, можливе подання заяви про скасування такого рішення. Однак і в цьому випадку не матимемо повної тотожності вимог:

– заяву про скасування рішення про визнання безвісно відсутнім або оголошення померлим може подати сама особа, що з'явилася, яка, відповідно, у попередній судовій справі участі не брала;

– подається не заява про встановлення нового правового стану особи, а заява про скасування попереднього судового рішення у межах того ж процесу.

З таких причин ці випадки не будуть ні винятком із виключності, ні її запереченням.

Є. Клинова висловила думку про те, що виключність не притаманна судовим рішенням у справах про усиновлення у зв'язку із неможливістю на практиці встановити тотожність вимоги. У цьому випадку навіть у зв'язку із тотожністю осіб, які брали участь у справі, і дитини, яка усиновлюється, не буде тотожності вимоги: причини та підстави для усиновлення, обставини, що свідчать про відповідність усиновлення інтересам дитини, не будуть тотожними [11, с. 18–23; 8, с. 72]. Вважаємо, що із цією думкою необхідно погодитися, оскільки підстави для звернення із заявою про усиновлення будуть різними.

Все ж необхідно зазначити, що виключність рішень, ухвалених у порядку окремого провадження, означає неможливість подання заяви у справі окремого провадження: якщо між особами є спір у зв'язку із встановленим юридичним фактом, вони мають право подати позов до суду, однак зважаючи на те, що факти, встановлені рішенням у справі окремого провадження, що набрало законної сили, будуть преюдиційними, суд у цій частині лише візьме за основу уже ухвалене рішення і здійснюватиме дослідження фактів, що не були предметом розгляду у справі окремого провадження. Якщо ж таких фактів немає і спір стосується лише встановленого факту, суд не має права відмовити особі у прийнятті позовної заяви, оскільки ст. 122 ЦПК України стосується лише випадків наявності рішення суду за тотожним позовом із тотожною вимогою, тобто наявності рішення у справі позовного провадження. Однак таке рішення у зв'язку із преюдиційністю встановлення такого факту буде не на користь особи, яка просить не визнавати такий юридичний факт.

Рішення суду, ухвалені у порядку окремого провадження, можуть бути оскаржені по суті у строки, встановлені для рішень, ухвалених у порядку окремого провадження (за винятками, прямо встановлених законодавством).

Після закінчення цих строків, за відсутності поважних причин для їх поновлення такі рішення стають неспростовними, тобто їх не можна оскаржити по суті, а лише у зв'язку із неправильним застосуванням норм матеріального права або порушенням норм процесуального права, а також за нововиявленими обставинами або з підстав, встановлених для скасування рішення суду Верховним Судом України.

Факти, встановлені рішеннями суду у справах окремого провадження, є такими, що не потребують доказування на підставі ст. 61 ЦПК України. Саме преюдиційність фактів, встановлених такими рішеннями, зокрема фактів про визнання особи безвісно відсутньою або оголошення померлою, недієздатною або цивільна дієздатність якої обмежена, поновлення цивільної дієздатності, усиновлення, встановлення фактів, що мають юридичне значення, є підставою для вчинення органами державної влади та місцевого самоврядування, їх посадовими особами відповідних дій, зокрема щодо призначення пенсії у зв'язку із втратою годувальника, відкриття спадщини, а також здійснення розпорядження майном, що належить недієздатному або обмежено дієздатному. При цьому у випадку пред'явлення позову, наприклад, щодо безпідставності такого розпорядження, доказом на заперечення такого позову буде саме судові рішення доти, доки його не буде скасовано. Якихось заперечень щодо цього у літературі не наведено.

У зв'язку із тим, що рішенням суду у справі окремого провадження встановлюються окремі факти, змінюється правовий стан осіб, які брали участь у справі, або третіх осіб, після набрання такими рішеннями суду законної сили встановлені судом факти, визнаний юридичний факт або змінене правовідношення, а також права та обов'язки осіб, які беруть участь у справі, що впливають із факту зміни правовідношення або визнання юридичного факту стають остаточно визначеними судом. Надалі вони, після набрання рішенням суду законної сили не можуть бути заперечені або переглянуті по суті, крім випадків, коли нові обставини свідчать про помилковість ухвалення судом рішення у справі окремого провадження (зокрема, нововиявлені



обставини). Така правова визначеність забезпечується неможливістю оскарження рішення по суті, зміни або скасування рішення тим самим судом із власної ініціативи або за заявою осіб, які брали участь у справі (крім випадків, коли це здійснюється у разі появи особи, яку було визнано безвісно відсутньою або оголошено померлою, та в інших випадках перегляду рішення за нововиявленими обставинами), повторного подання заяви в суд із тотожною вимогою особою, яка була заявником або заінтересованою особою, а такою преюдиційністю встановлених фактів.

**Висновки, зроблені в результаті дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.** На основі проведеного дослідження приходимо до наступних висновків:

1. Виключність рішень, ухвалених у порядку окремого провадження, означає неможливість подання заяви у справі окремого провадження за тотожною вимогою. Якщо вимога про встановлення юридичного факту має спірний характер, наявність такого, що набрало законної сили судового рішення, ухваленого у справі окремого провадження не буде перешкодою для прийняття позовної заяви за відповідною вимогою. В той же час, факти, встановлені рішенням у справі окремого провадження, що набрало законної сили, будуть визнаватися такими, що не потребують доказування у позовному провадженні.

2. Критерієм тотожності вимоги у справі окремого провадження є тотожність факту, який особа просить встановити, осіб, яких цей факт стосується, а також тотожність заявника.

### **Список використаної літератури**

1. Проблемы науки гражданского процессуального права / В. В. Комаров, В. А. Бигун, В. В. Баранкова. Под ред. В. В. Комарова. – Х. : Право, 2002. – 440 с.
2. Завадская, Л. Н. Реализация судебных решений: Теоретические аспекты / Л. Н. Завадская. – М. : Наука, 1982. – 141 с.
3. Заворотько, П. П. Судове рішення / П. П. Заворотько, М. Й. Штефан. – К. : Вид-во КДУ, 1971. – 188 с.

4. Фурса, С. Я. Цивільний процес: проблеми і перспективи / С. Я. Фурса, С. В. Щербак, О. І. Євтушенко. – К. : Фурса С. Я. ; КНТ, 2005. – 448 с.
5. Цивільне процесуальне право України : [навч. посібн.] / Безлюдько І. О., Бичкова С. С., Бобрик В. І. та ін. / за заг. ред. С. С. Бичкової. – К. : Атіка. 2006. – 384 с.
6. Чудиновская, Н. А. Установление фактов, имеющих юридическое значение, в особом производстве гражданского и арбитражного процесса : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / Н. А. Чудиновская. – Екатеринбург, 2007. – 18 с.
7. Клинова, Е. В. Проявление законной силы судебного решения : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.15 / Клинова Екатерина Владимировна – М., 2004. – 196 л.
8. Клинова, Е. В. Исключительность как свойство законной силы судебных решений / Е. В. Клинова // Российский судья. – 2003. – № 9. – С. 18–23.
9. Борисова, Ю. А. Тождество в гражданском судопроизводстве : автореферат дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / Борисова Юлия Андреевна. – М., 2009. – 25 с.
10. Юдин, А. В. Особое производство в арбитражном процессе : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.15 / Юдин Андрей Владимирович. – Самара, 2002. – 210 л.
11. Загайнова, С. К. О теоретико-правовых вопросах совершенствования приказного производства / С. К. Загайнова // Тенденции развития гражданского процессуального права России : [сб. науч. ст.]. – СПб. : Юридический Центр Пресс, 2008. – С. 361–376.

*Рецензент – доктор юридичних наук, доцент Зьолка В. Л.*

Стаття надійшла до редакції 26.09.2016

***Гаврик Р. А. Юридические особенности исключительности судебных решений, принятых в особом производстве***

*В указанной научной статье проведено научное исследование юридических особенностей исключительности судебных решений, принятых по делам особого производства, вступившие в законную силу. В частности, определено понятие исключительности решения суда по делу особого производства, его правовые последствия. Выделены критерии признания требования по делу об установлении юридического факта в особом или исковом производстве тождественным, то есть таким, которое не может быть повторно рассмотрено в гражданском процессе.*

***Ключевые слова:*** судебное решение, исключительность, юридические факты, особое производство, исковое производство.

**Gavrik R. O. Legal features of exclusivity of judgments, adopted in special proceeding**

*In the scientific article, conducted scientific research to legal features of exclusivity of judgments, adopted in special proceeding, entered into legal validity.*

*In particular, it is determined that the exclusivity of judgments, adopted in order to special proceeding is the impossibility of application in the case of special proceeding at the identical requirement. If the requirement for the establishment of a legal fact is disputable, the judgment, adopted in special proceeding, entered into legal validity, will not be an obstacle to the adoption of the statement of claim with the relevant requirement.*

*The legal facts, established by the judgment in special proceeding, which entered into legal validity, shall be recognized as such, which do not require proof in action proceeding. It prejudicial facts, established by such judgments, including facts about the recognition of a person as missing or announcement as deceased, incapacitated or restriction of civil capacity, the resumption of civil capacity, the adoption, establishment of facts of legal significance, is the basis for the committing appropriate actions by state and local authorities, their officials.*

*Selected criteria for the recognition requirement in the case of the establishment of a legal fact in special and action proceedings as identical, that is, one which cannot be re-considered in civil proceedings.*

*In particular, the criterion of identity requirement in special proceeding is the identity of the fact that person seeks to identify, the persons, which related by this fact and the identity of the applicant.*

*At the same time, the presence of the judgment on restrictions on civil capacity does not preclude the filing of a statement of recognition of such person as incapable or of a resumption of civil capacity of a person. The recognition of a person missing does not exclude the adoption of a judgment on the announcement as deceased.*

*The entry of such judgments into legal validity will mean the inability for persons involved in the case, submit an application with identical requirement as long as the judgment entered into legal validity, have not been canceled. In this regard, in the case of occurrence of a person, recognized as missing or declared as dead, and in case of recovery or significant improvement of the mental condition of a person declared incapable or of the disappearance of the grounds for restriction of legal capacity the person whose capacity is limited, it is possible to submit the application for cancellation of such judgment.*

*According to the author, exclusivity is not inherent in a judgment in cases of adoption, due to the inability in practice to establish the identity requirements. In this case, even because of the identity of persons who participated in the case, and a child who is adopted, no identity requirements: causes and reasons for adoption, the circumstances testifying to the conformity of adoption to interests of the child are not identical.*

**Keywords:** *judgment, exclusivity, legal facts, special proceeding, action proceeding.*